

ДО ПРОБЛЕМИ ПІДТВЕРДЖЕННЯ ФАКТУ ПЕРЕБУВАННЯ НА УТРИМАННІ В СУДОВОМУ ПОРЯДКУ

Матвієнко Є.П.

Юридичний інститут

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

У статті розкриваються умови необхідні для підтвердження факту перебування непрацездатних членів сім'ї на його утриманні. Цей факт може бути встановлений судом у разі відсутності документа про його підтвердження, виданого відповідними органами. На основі аналізу судової практики визначені основні проблемні питання, а саме труднощі щодо розуміння того, хто є непрацездатними членами сім'ї померлого годувальника. Також зроблений висновок, що суди не завжди враховують чи тягне за собою встановлення факту перебування на утриманні правові наслідки.

Ключові слова: пенсія у зв'язку з втратою годувальника, непрацездатний член сім'ї, факт утримання, основне джерело засобів до існування, постійна матеріальна допомога.

Постановка проблеми. Серед усіх соціальних прав, які визнані та закріплені як в національних, так у міжнародно-правових актах, право на соціальний захист є одним з найважливіших для нормального існування людей, оскільки так чи інакше кожна особа протягом свого життя потребує допомоги з боку держави для задоволення її потреб.

Соціальний захист торкається всієї соціальної сфери держави, що включає право на соціальне забезпечення, гарантії охорони праці, освіти, здоров'я тощо. Але пенсійне забезпечення є основною складовою частиною системи соціального забезпечення населення. Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом. В свою чергу, пенсія у зв'язку з втратою годувальника є одним з видів матеріального забезпечення непрацездатних громадян, які належать до найбільш соціально незахищених категорій населення України. Серед них діти, інваліди, пенсіонери, які у більшості випадків, втрачають зі смертю годувальника засоби до існування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремим питанням пенсійного забезпечення непрацездатних членів сім'ї у зв'язку з втратою годувальника були присвячені наукові праці таких вчених, як В.М. Андрієва, Н.Б. Болотіно, Т.В. Кравчук, М.М. Папієва, П.Д. Пилипенко, С.М. Прилишко, с. М. Сивак, І.М. Сироти, Б.І. Сташківа, Б.С. Стичинського, Н.М. Хуторян, І.С. Ярошенко. Проте на сьогоднішній день питання щодо підтвердження факту перебування на утриманні в годувальника для призначення даного виду пенсійного забезпечення ще не знайшло належного відображення в існуючих наукових працях.

Відповідно **метою статті** є визначення, на основі аналізу норм чинного пенсійного законодавства, проблемних питань реалізації права громадян на пенсію у зв'язку з втратою годувальника у солідарній системі України, а саме підтвердження факту перебування на утриманні в померлого годувальника в судовому порядку.

Виклад основного матеріалу. Право громадян на пенсію у випадку втрати працездатності, досягнення пенсійного віку, а також втрати годувальника закріплено у статті 46 Конституції України. Воно гарантується створеною в нашій країні державною системою соціального забезпечення, яка складається з трьох рівнів системи пенсійного забезпечення [4].

Пенсія у зв'язку з втратою годувальника – це щомісячна грошова виплата з Пенсійного фонду

України, яка призначається у разі смерті особи непрацездатним членам сім'ї, які знаходились на його утриманні.

Головною відмінною рисою даного різновиду пенсії від усіх інших є те, що пенсійне забезпечення членів сім'ї померлого носить похідний характер від права на пенсію померлого годувальника та залежить від тривалості його суспільно корисної діяльності. Сутність пенсії у зв'язку з втратою годувальника полягає в утриманні суспільством непрацездатних осіб, які пов'язані з померлим родинними або шлюбно-сімейними відносинами й перебували на його утриманні [7, с. 224].

Отже, цей вид пенсії призначається у випадку втрати годувальника. Під терміном «втрата годувальника» чинне пенсійне законодавство розуміє настання одного з трьох юридичних фактів: смерть годувальника, визнання його безвісти відсутнім або оголошення померлим у встановленому законом порядку. Факт смерті громадян підтверджується свідоцтвом, яке видається органом реєстрації актів громадського стану. Безвісна відсутність – це встановлений у судовому порядку на підставі необхідних перевірених даних факт тривалої відсутності особи за місцем її проживання. Відповідно до п.1 ст.43 Цивільного кодексу України особа може бути визнана безвісти відсутньою, якщо протягом року у місці її постійного проживання немає відомостей про її місце перебування [11].

Законодавство усіх країн щодо соціального забезпечення осіб у зв'язку із втратою годувальника передбачає наявність такої умови як утримання померлим годувальником непрацездатних членів своєї сім'ї. Така умова встановлена і українським законодавством. Для реалізації права на пенсійне забезпечення слід довести факт утримання померлим годувальником членів сім'ї.

Варто зазначити, що ані Сімейний кодекс України, ані будь-який інший нормативно-правовий акт не містить визначення поняття «утримання», проте зміст цього поняття може бути з'ясований шляхом комплексного аналізу норм права, що встановлюють ті випадки, в яких надання утримання є обов'язком тієї чи іншої особи, а також визначають характер правовідносин, що виникають у зв'язку з наданням утримання, порядок надання утримання, способи захисту права на одержання утримання та правові наслідки ненадання утримання [13, с. 151].

Згідно з нормами Сімейного кодексу України, утриманням є вид правовідносин, у межах яких одна фізична особа зобов'язана надавати іншій матеріальну підтримку в грошовій (як правило) або в натуральній формі у випадках та за дотри-

мання умов, визначених законом або договором про надання утримання, а інша фізична особа має право вимагати від першої фізичної особи виконання обов'язку щодо надання утримання [8].

При вирішенні питання про встановлення факту утримання М.Л. Захаров, наприклад, пропонує визначити, який характер носила допомога годувальника (постійний чи одноразовий) та який був її обсяг у порівнянні з іншими доходами даної особи. При цьому, на його думку, необхідно враховувати рівень доходів кожного члена сім'ї та сім'ї в цілому, а також середній дохід кожного члена сім'ї [3, с. 66].

В свою чергу, на думку О.Г. Азарової, потреба грошового доходу непрацездатних задовольняється шляхом надання пенсій та допомог, які компенсують втрачений або доповнюють наявний грошовий дохід – оплату праці. На її думку, втрата доходу може бути реальною, коли людина раніше працювала та отримувала заробітну плату; і потенційною, коли особа могла б працювати і отримувати дохід, якби не стала непрацездатною. Втрачені доходи, у свою чергу, поділяються на дохід самого індивіда та дохід особи, на утриманні якого він знаходився або міг знаходитися (годувальника) [1, с. 113].

Як вже зазначалося, у законодавстві немає визначення поняття «утримання», разом з тим, у частині 3 статті 36 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» перелічені умови, за яких особи можуть вважатися членами сім'ї, що були на утриманні померлого годувальника. Аналізуючи положення вищезазначеної статті, можна виокремити два види утримання: повне утримання та отримання допомоги, яка була постійним та основним джерелом засобів до існування [10, с. 185].

Повне утримання означає відсутність у члена сім'ї інших джерел доходів, окрім допомоги померлого. Якщо, крім допомоги, що надавалася померлим, особа мала інші джерела доходів, то слід встановити, чи була допомога годувальника постійним і основним джерелом засобів до існування [5]. Матеріальна допомога відповідно до чинного законодавства повинна мати постійний характер. Це означає, що допомога, яка надавалася деколи, несистематично або одноразово, до уваги під час встановлення факту утримання не береться. Вона мала бути основним джерелом доходів серед інших можливих засобів до існування.

Основне значення допомоги слід з'ясувати шляхом порівняння розміру допомоги з боку померлого та інших доходів. Вирішення питання залежить від співвідношення розмірів допомоги та інших одержуваних доходів. Утримання може полягати у систематичній грошовій допомозі у вигляді грошових переказів, продуктових чи речових посилок тощо. Ні отримання непрацездатною особою пенсії, ні її окреме проживання від спадкодавця не можуть бути перешкодою для визнання факту перебування на утриманні [5].

Цікавим також є той факт, що спільне проживання утриманця разом із померлим годувальником не є обов'язковою умовою для підтвердження факту утримання. Якщо особа, що звернулася за призначенням пенсії у зв'язку з втратою годувальника проживав з померлим годувальником окремо, наприклад, у різних квартирах або містах, адже під час спільного проживання утриманство може й не мати місця. У такому випадку питання перебування на утриманні має вирішуватись на загальних підставах, тобто в залежності від того, чи була матеріальна допомога померлого годувальника постійним та основним джерелом засобів до існування цього члена сім'ї.

Для призначення даного виду пенсійного забезпечення не обов'язково, щоб утримання мало місце в останні періоди життя годувальника, не має значення за загальним правилом і тривалість перебування на утриманні. Час втрати такого джерела не має значення, це може мати місце як за життя годувальника, так і після його смерті. Наприклад, вважається, що непрацездатні батьки не мають засобів до існування, якщо вони не отримують своєї пенсії, а діти не можуть надавати їм достатню матеріальну допомогу [9, с. 127].

Слід зазначити, що діти вважаються утриманцями кожного з батьків незалежно від розміру їх заробітку чи іншого доходу. Навіть діти непрацюючої матері, яка займається домашнім господарством, також визнаються її утриманцями. Утриманцем вважається і дитина, яка народилася після смерті батька, але не пізніше 10 місяців [2].

У пенсійному законодавстві, на відміну, наприклад, від спадкового права, в якому встановлюється мінімальна тривалість утриманства (не менш ніж рік до смерті померлого), жодних термінів і строків утриманства не встановлюється. Також не має значення, у які періоди життя годувальника надавалася допомога: чи це відбувалося безпосередньо перед смертю годувальника, чи протягом тривалого часу чи ні [10, с. 185-186].

Для встановлення факту утримання необхідно до органів Пенсійного фонду надати відповідну довідку. За документ, що засвідчує факт перебування на утриманні непрацездатних членів сім'ї, приймають довідки житлово – експлуатаційних або інших організацій з місця проживання (реєстрації) або довідки органів місцевого самоврядування про перебування на повному утриманні померлого годувальника чи одержання від нього допомоги, що була постійним і основним джерелом засобів до існування, або про спільне проживання з годувальником на час його смерті. Якщо такі документи неможливо надати, факт перебування на утриманні померлого годувальника встановлюють у судовому порядку [6].

В позовній заяві про встановлення факту, що має юридичне значення, вказується мета встановлення юридичного факту, оскільки вона дає можливість зробити висновок, чи дійсно цей факт є юридичним і чи тягне він правові наслідки. В заяві необхідно також вказати причини неможливості одержання або відновлення документів, що посвідчують цей факт, та вказати докази його існування. З урахуванням зазначеної в заяві мети, суд визначає коло осіб, які можуть бути залучені до участі у справі [12].

Разом з тим, аналіз судової практики свідчить про те, що, розглядаючи справи цієї категорії, суди досить часто не враховують те, що факт перебування на утриманні не завжди тягне певні правові наслідки. Тобто суд приймаючи до розгляду позовну заяву робить помилковий висновок чи дійсно цей факт є юридичним і чи тягне він правові наслідки.

Так, наприклад, у справі за заявою К. Л., заінтересована особа – управління Пенсійного фонду України у м. Вугледарі Донецької області, про встановлення факту перебування на утриманні заявниці посилалася на те, що з 1987 р. перебувала у шлюбі з К. Г., 1951 р. н. До його смерті, тобто до 2 квітня 2004 р., вона перебувала на його утриманні. Встановлення цього факту їй потрібно для призначення пенсії у зв'язку із втратою годувальника. Вугледарський міський суд Донецької області рішенням від 14 червня 2010 р. встановив факт перебування К. Л. на утриманні К. Г., померлого 2 квітня 2004 р. В установленому законом порядку це рішення не оскаржувалося [5].

Разом з тим, з матеріалів справи вбачається, що на момент смерті чоловіка заявниці, яка народилася у 1953 р., виповнилося лише 51 рік. Ні за станом здоров'я, ні за віком вона не є непрацездатною. Проте суд не з'ясував, чи породжує встановлення цього факту виникнення права на пенсію у зв'язку із втратою годувальника. На жаль такий випадок є непоодиноким [5].

У судів виникають питання та труднощі, зокрема, щодо розуміння того, хто є непрацездатними членами сім'ї померлого годувальника, та тлумачення ст. 36 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 р. № 1058-IV [2].

Відповідно до частин 1, 2 ст. 36 вищезазначеного Закону пенсія у зв'язку із втратою годувальника призначається непрацездатним членам сім'ї померлого годувальника, які були на його утриманні, за наявності у годувальника на день смерті страхового стажу, який був би необхідний йому для призначення пенсії по інвалідності, а в разі смерті пенсіонера або осіб, зазначених у ч. 2 ст. 32 цього Закону, – незалежно від тривалості страхового стажу. До того ж дітям пенсія у зв'язку із втратою годувальника призначається незалежно від того, чи були вони на його утриманні. Батьки і чоловік (дружина) померлого, які не були на його утриманні, мають право на пенсію у зв'язку із втратою годувальника, якщо втратили джерело засобів до існування.

Отже, непрацездатними членами сім'ї вважаються:

1) чоловік (дружина), батько, мати, якщо вони є інвалідами або досягли пенсійного віку, передбаченого ст. 26 цього Закону;

2) діти (у тому числі діти, які народилися до спливу 10 місяців з дня смерті годувальника) померлого годувальника, які не досягли 18 років або старші цього віку, якщо вони стали інвалідами до досягнення 18 років;

3) чоловік (дружина), а в разі їх відсутності – один із батьків або брат чи сестра, дід чи баба померлого годувальника незалежно від віку і працездатності, якщо він (вона) не працюють і зайняті доглядом за дитиною (дітьми) померлого годувальника до досягнення нею (ними) восьми років [2].

Із наведених норм Закону випливає, що право на отримання пенсії у зв'язку із втратою годувальника мають особи, які на день його смерті були непрацездатними. Усі правила цього Закону, що стосуються сімей померлих, відповідно, поширюються (оскільки інше не обумовлено) і на сім'ї безвісно відсутніх, якщо безвісна відсутність годувальника засвідчена у встановленому порядку [5].

На практиці суди по-різному тлумачать зазначені норми Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», що призводить до неоднакового розгляду справ про встановлення фактів перебування на утриманні.

Висновки. Отже, особа, яка має право на пенсію у зв'язку з втратою годувальника, може звернутися за призначенням пенсії у будь-який час після смерті годувальника або визнання його безвістно відсутнім без обмеження будь-яким строком. В свою чергу, члени сім'ї померлого годувальника, для яких його допомога була постійним і основним джерелом засобів до існування, але які й самі одержували пенсію, мають право, за бажанням, перейти на пенсію у зв'язку з втратою годувальника.

Утримання може полягати у систематичній допомозі, яка може полягати у продуктивних чи речових наборах, наданні грошових коштів тощо. Як бачимо, ні одержання непрацездатним членом сім'ї іншого доходу, ні її окреме проживання від померлого годувальника не можуть бути перешкодою для визнання факту перебування на його утриманні.

Для ухвалення позитивного рішення у справі за заявами щодо встановлення факту перебування фізичної особи на утриманні суд першої інстанції має встановити, чи може особа, яка звернулася до суду, мати відповідні правові наслідки та чи правильно зазначена заінтересована особа в справі. На превеликий жаль, як показує практика, суди першої інстанції не завжди дотримуються таких положень. Тому, в першу чергу, необхідно провести реформування судової гілки влади, а, по-друге, узагальнити судову практику справ щодо встановлення факту перебування фізичної особи на утриманні та знайти єдиний підхід до тлумачення статті 36 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування».

Список літератури:

1. Азарова Е.Г. Личность и социальное обеспечение в СССР (правовое исследование) / Е.Г. Азарова, А.Е. Козлов. – М.: «Наука», 1983. – 190 с.
2. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 49-51. – Ст.376.
3. Захаров М.Л. Пенсии рабочим и служащим / М.Л. Захаров. – Изд. 2-е, перераб. и доп. – М.: Профиздат, 1985. – 240 с.
4. Конституція України – Закон України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
5. Лист Верховного Суду України від 01.01.2012 «Судова практика розгляду справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://document.ua/sudova-praktika-rozglyadusprav-pro-vstanovlennja-faktiv-sho-doc111294.html>.
6. Порядок подання та оформлення документів для призначення (перерахунку) пенсій відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», затвердженого постановою Правління Пенсійного фонду України від 25 листопада 2005 р. № 22-1 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 52. – Ст. 3383.
7. Прилипка С.М. Право соціального забезпечення в Україні: Підручник / С.М. Прилипка, І. С. Ярошенко – Харків. – 2009. – 434 с.
8. Сімейний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21-22. – Ст.135.
9. Сирота И.М. Все о пенсиях, пособиях, социальной защите граждан Украины: Науч.-практ. коммент. и сб. нормат. актов / И.М. Сирота. – Харьков: Одиссей, 2009. – 816 с.
10. Хуторян Н.М. Правові проблеми пенсійного забезпечення в Україні: монографія / Н.М. Хуторян, М.М. Шумило, М.П. Стадник та ін. – К.: Ін Юре, 2012. – 540 с.
11. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст.356.
12. Чернооченко С.І. Цивільний процес: навчальний посібник / С.І. Чернооченко. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1151040954634/pravo/vstanovlennya_faktiv_mayut_yuridichne_znachennya_256-259_tspk.
13. Шевчук П.І. Застосування судами цивільного і цивільно-процесуального законодавства / П.І. Шевчук. – К.: Ін Юре, 2002. – 225 с.

Матвиенко Е.П.

Юридический институт

Прикарпатского национального университета имени Василия Стефанька

К ПРОБЛЕМЕ ПОДТВЕРЖДЕНИЯ ФАКТА ПРЕБЫВАНИЯ НА ИЖДИВЕНИИ В СУДЕБНОМ ПОРЯДКЕ

Аннотация

В статье раскрываются условия необходимые для подтверждения факта пребывания неработоспособных членов семьи на его иждивении. Этот факт может быть установлен судом в случае отсутствия документа о его подтверждении, выданного соответствующими органами. На основе анализа судебной практики определены основные проблемные вопросы, а именно трудности относительно понимания того, кто является неработоспособными членами семьи умершего кормильца. Также сделан вывод, что суды не всегда учитывают тянет ли за собой установление факта пребывания на иждивении правовые последствия.

Ключевые слова: пенсия в связи с потерей кормильца, неработоспособный член семьи, факт содержания, основной источник средств к существованию, постоянная материальная помощь.

Matviienko I.P.

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

TO THE PROBLEM OF CONFIRMATION OF THE FACT OF STAY ON MAINTENANCE IN A JUDICIAL ORDER

Summary

In the article terms open up necessary for confirmation of fact stays of the disabled family members on his maintenance. This fact can be set a court in the case of absence of document about his confirmation, given out the proper organs. Basic problem questions are certain on the basis of analysis of judicial practice, namely difficulties are in relation to understanding of that, who is the disabled family of dying bread-winner members. Also done the conclusion, that courts not always take into account whether results in establishment of fact of stay on maintenance law consequences.

Keywords: pension in connection with the loss of bread-winner, disabled family member, fact of maintenance, basic source of facilities to existence, permanent financial help.